

Nenaplnené nádeje Arabskej jari

Desaťročie revolúcií, povstaní a konfliktov
na Blízkom východe

Emanuel **Beška** Gabriel **Pirický** Jaroslav **Drobný**

Nenaplnené nádeje Arabskej jari

Desaťročie revolúcií, povstaní a konfliktov
na Blízkom východe

Emanuel **Beška** Gabriel **Pirický** Jaroslav **Drobný**

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

Bratislava 2020

Nenaplnené nádeje Arabskej jari

Desaťročie revolúcií, povstaní a konfliktov na Blízkom východe

Emanuel BEŠKA, Gabriel PIRICKÝ, Jaroslav DROBNÝ

Recenzenti:

doc. Mgr. Attila Kovács, PhD.

PhDr. Petr Přebinda, Ph.D.

Obálka: © Mohamed Sayed

Mapy: © Ján Ivan

Jazyková korektúra: Veronika Bešková

Vydavateľ: © SAP – Slovak Academic Press s.r.o., Bratislava

Táto monografia vychádza s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja v rámci grantu APVV-15-0030.

ISBN 978-80-89607-90-7

Obsah

Zoznam máp	4
Predslov	5
Úvod (<i>Emanuel Beška, Gabriel Pirický</i>)	9
1. SEVERNÁ AFRIKA	
Tunisko: Limity úspechu (<i>Jaroslav Drobný</i>)	27
Egypt: Zmarená šanca (<i>Jaroslav Drobný</i>).....	35
Líbya: Nezrodenie národa (<i>Jaroslav Drobný</i>).....	53
2. SÝRIA	
Režim pri moci, krajina v ruinách (<i>Emanuel Beška</i>)	69
3. ARABSKÝ POLOSTROV	
Bahrajn: Krajina povstanií (<i>Emanuel Beška</i>).....	117
Arabská jar v Ománe (<i>Emanuel Beška</i>)	143
Protesty v Saudskej Arábii (<i>Emanuel Beška</i>).....	147
Jemen: Nešťastná Arábia (<i>Jaroslav Drobný</i>)	153
4. NEARABSKÉ REGIONÁLNE MOCNOSTI	
Politika Turecka vo vzťahu k Arabskej jari po roku 2011 (<i>Gabriel Pirický</i>).....	167
Íránska politika v kontexte udalostí v arabskom svete po roku 2011 (<i>Gabriel Pirický</i>)	197
Záver (<i>Emanuel Beška</i>)	209
Mapy.....	223
Poznámky	233
Bibliografia	279
Autori	296

Zoznam máp

Mapa 1	Arabské štáty zasiahnuté Arabskou jarou	225
Mapa 2	Geopolitické vnímanie Blízkeho východu z Rijádu a Teheránu.....	226
Mapa 3	„Islámsky štát“ na vrchole moci roku 2015.....	227
Mapa 4	Sýria – situačná mapa z marca 2018	228
Mapa 5	Vojna v Sýrii v medzinárodných súvislostiach	229
Mapa 6a	Situácia v sýrskom governoráte Idlib v septembri 2019.....	230
Mapa 6b	Situácia v sýrskom governoráte Idlib v lete 2020	231
Mapa 7	Konfesionálna mapa Bahrajnu.....	232

Predslov

Cieľom predkladanej recenzovanej vedeckej monografie je priblížiť slovenskému čitateľovi revolučné udalosti na Blízkom východe, obvykle označované v publicistike, odbornej a vedeckej literatúre ako Arabská jar. Tá sa začala odvíjať na sklonku roku 2010 a výrazne poznačila nielen tento región a jeho obyvateľov, ale mala, stále má a v budúcnosti bude mať naďalej veľký dopad aj na európske krajiny vrátane Slovenska. Napriek tomu, že kniha má vedecký charakter, snažili sme sa ju napísať takým spôsobom, aby bola prístupná nielen odborníkom, ale aj záujemcom z radov širokej verejnosti.¹ Samotná práca, ako aj jednotlivé kapitoly preto obsahujú rozsiahlejšie úvody, aby čitatelia získali aspoň základný prehľad o historických súvislostiach. Blízky východ je bezprostredným susedom Európskej únie, ktorá na juhovýchode hraničí s Tureckom, na južnom a východnom pobreží Stredozemného mora zas leží rad arabských štátov a Izrael. V roku 2015, počas tzv. migračnej krízy, sa ľudia mohli presvedčiť, že udalosti v tomto regióne sa týkajú každého Európana. Dnes už nikto nemôže predstierať, že ide o nepodstatné odľahlé oblasti, ktoré môžeme ignorovať. Sme presvedčení, že sú to predovšetkým ľudia, ktorí ovládajú miestne jazyky a poznajú históriu, spoločnosti a kultúry daného regiónu, kto môže slovenskej verejnosti priblížiť, čo sa na Blízkom východe počas poslednej dekády udialo. Chceme predložiť čitateľom spoľahlivý zdroj informácií. Nie je to jednoduchá úloha, keďže revolučná etapa v arabskom svete ani zďaleka nie je uzavretou kapitolou. Ide o živú tému, od ktorej ešte nemáme dostatočný časový odstup, ale napriek týmto okolnostiam sme sa rozhodli tejto výzve postaviť čelom a napísali sme túto knihu.

V monografii pristupujeme k danej téme komplexne, čerpáme z aktuálnej vedeckej literatúry zahraničnej proveniencie, z primárnych zdrojov, ako aj z osobných skúseností z výskumných pobytov na Blízkom východe. Často pozorujeme, že pri diskusiách o udalostiach na Blízkom východe ich jednotliví účastníci pripomínajú skôr fanúšikov športových tímov ako nezávislých pozorovateľov a analytikov. My sa snažíme k analyzovaným udalostiam pristupovať kriticky, neudelujeme imunitu žiadnemu aktérovi, čo platí aj pre západné mocnosti.

V práci používame kombináciu vedeckého prepisu a zjednodušeného popularizačného prepisu arabských, tureckých a perzských termínov. Rozhodli sme sa tak preto, aby bol text prístupnejší širokému spektru čitateľov, pre ktorých by mohol byť vedecký prepis mätúci. Pri prepisoch z arabčiny sme emfatické spoluhlásky *d, š, t, z*, ako aj hrdelné *h* nahradili písmenami *d, s, t, z* a *h*. Na rozdiel od popularizačného prepisu sme sa však rozhodli zachovať spoluhlásky *dh, th*, (vyslovujú sa tak ako v angličtine) a tiež spoluhlásky *q* a *gh*. Ponechávame aj spoluhlásku *ʾajn* (symbol *ʾ*), a to aj na začiatku slova. Termíny islám a muslim prepisujeme v súlade s pokynmi uvedenými v príručke *Ako prepisovať z orientálnych jazykov do slovenčiny*.²

Ide o prvú vedeckú monografiu v slovenskom jazyku, ktorá komplexne analyzuje priebeh Arabskej jari. Dosiaľ bolo na Slovensku vydaných len niekoľko vedeckých prác venovaných čiastkovým aspektom týchto udalostí. Kolektív autorov na čele s Katarínou Pevnou vydal geograficky širšie koncipovanú vedeckú monografiu, ktorá analyzuje stabilitu dlhovekých režimov na prelome prvej a druhej dekády 21. storočia nielen na Blízkom východe, ale aj v Strednej Ázii.³ Katarína Bešková sa zamerala na odraz Arabskej jari v literárnych dielach egyptských autorov a literárnu cenzúru v tejto krajine.⁴ Zmieniť ešte možno popularizačnú prácu publicistu Michala Havrana st., ktorá však neprináša neustrannú analýzu udalostí, ale miestami skôr alternatívny výklad priebehu Arabskej jari. Do istej miery oprávnená kritika politiky západných veľmocí v tomto regióne sa v knihe mieša s prvkami apologetiky arabských diktátorov.⁵

Podstatne bohatšia je produkcia na túto tému v Českej republike, kde bolo vydaných niekoľko kníh (monografií a zborníkov) venovaných Arabskej jari. Ako prvý vyšiel zborník esejí *Arabské jaro rok poté: Naděje nebo zklamání*,⁶ do ktorého prispelo široké spektrum autorov z akademickej a publicistickej obce, tretieho sektora, ako aj štátnej správy. Za pozornosť stojí príspevok Pavla Baršu, ktorý s otvorenou myslou bez ideologickej či orientalistickej záťaže analyzuje situáciu v arabskom svete a načrtáva možnosti ďalšieho vývoja.⁷ Pre čitateľov zaujímavých sa o historický kontext súčasných udalostí možno tiež odporučiť článok Mareka Čejku, v ktorom autor sumarizuje vývoj v arabskom svete od prelomu 19. a 20. storočia.⁸

V roku 2013 vyšiel zborník vedeckých štúdií *Arabské revoluce: Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*,⁹ ktorého editorom je Ondřej Beránek. Autorský kolektív promptne zareagoval na spomínané udalosti a pozrel sa na ne z viacerých pohľadov. Za zmienku stojí najmä úvod napísaný samotným editorom,¹⁰ ako aj štúdia Jana Čuříka zameraná na politickú ekonomiu.¹¹ Problematiký je tendenčný príspevok venovaný revolte v Bahrajne z pera Mitchella Belfera a Kateřiny Krulišovej.¹²

Situácii v Bahrajne sa veľmi precízne vo viacerých prácach venoval Zdeněk Tarant.¹³ Na jeho materskom pracovisku, Západočeskej univerzite v Plzni, vyšiel zborník *Arabské jaro – příčiny, průběh a důsledky*.¹⁴

Zo sociologického hľadiska sa Arabskou jarou zaoberal Karel Černý. Jeho práca má veľký rozsah a široký záber, pričom detailne analyzuje politický, spoločenský, hospodár-

sky, ale aj demografický vývoj v arabskom svete od 50. rokov 20. storočia. Autor si kladie za cieľ stanoviť príčiny destabilizácie v regióne, ktorá napokon viedla k vypuknutiu revolt.¹⁵

Kolektív autorov okolo Ondřeja Beránka a Bronislava Ostřanského spracoval rôzne aspekty pôsobenia tzv. Islámskeho štátu.¹⁶ Zamerali sa na podhubie, z ktorého vyrástol;¹⁷ jeho bojovú taktiku;¹⁸ hospodársku stránku fungovania tohto proto-štátneho útvaru;¹⁹ ideológiu;²⁰ apokalyptickú rétoriku;²¹ mediálnu propagandu;²² ničenie kultúrneho dedičstva,²³ ako aj ďalšie témy.

Známy český arabista a islamológ Miloš Mendel je autorom knihy *Arabské jaro: Historické a kultúrne pozadí událostí na Blízkom východe*.²⁴ V práci venoval väčšiu pozornosť otázke islámu a jeho historického vývoja než samotným revolúciám. Za pozitívum považujeme skutočnosť, že (štvrtá) kapitola venovaná Arabskej jari opisuje udalosti, ktoré sa odohrali v krajinách najviac zasiahnutých revoltami. Na druhej strane ako slabú stránku publikácie vnímame skutočnosť, že autor nečerpá z aktuálnej vedeckej literatúry a len malý dôraz kladie na politickú ekonomiu a vonkajšie zásahy do priebehu revolúcií, či už zo strany veľmocí alebo regionálnych mocností.

Čitateľom, ktorí majú záujem o získanie hlbších poznatkov o historickom vývoji na Blízkom východe, možno tiež odporučiť viacero diel českých a slovenských autorov. Moderné dejiny tohto regiónu spracoval Eduard Gombár.²⁵ Niekoľko syntetických prác k súčasným dejinám arabského sveta napísal slovenský historik a arabista Karol Sorby.²⁶ Autorom najpodrobnejšej a najkomplexnejšej charakteristiky, čo sa týka situácie v arabskom svete na sklonku 20. storočia, je zas Luboš Kropáček.²⁷ Dobrý prehľad o mocenských štruktúrach v Sýrii, Líbyi a Iráne na prelome tisícročí poskytuje monografia Eduarda Gombára *Dramatický pŕlměsíc*.²⁸

Za zmienku stoja aj kvalitné monografie, ktoré vyšli na túto tému v maďarskom jazyku, predovšetkým knihy a state od politologičky Erzsébet N. Rózsovej, ktorá sa dlhodobo venuje Blízkeho východu.²⁹

Predloženou monografiou sa snažíme nadviazať na zmienených autorov. Zároveň dúfame, že sa nám podarí slovenským čitateľom nielen priblížiť a osvetliť aktuálnu situáciu na Blízkom východe, ale aj príčiny utečeneckej krízy z roku 2015, ktorá sa môže kedykoľvek zopakovať.

Úvod našej práce sa zameriava na historický kontext s dôrazom na významné premeny, ktoré sa na Blízkom východe udiali počas 19. a 20. storočia. Následne podrobnejšie rozoberáme zmeny, ktoré arabské štáty zažili počas posledných desaťročí pred vypuknutím Arabskej jari, a ich dopad na spoločnosť. Venujeme sa tiež prevládajúcej forme vlády na Blízkom východe, ktorú predstavujú rôzne typy autoritatívnych režimov, a ich postupnej transformácii. V závere úvodnej časti uvádzame dôvody, pre ktoré mala Arabská jar odlišný priebeh v jednotlivých krajinách.

Prvá kapitola sa venuje priebehu revolúcie v najviac zasiahnutých severoafrických štátoch. Úvodná podkapitola sa zaoberá revolúciou v Tunisku, kde sa tento revolučný

príbeh začal odvíjať. Nasleduje podkapitola venovaná Egyptu, ktorý v rámci arabského sveta predstavuje lakmusový papierik, a preto mal počiatkový úspech revolúcie v tejto krajine obrovský dopad na celý arabský svet. Záverečná podkapitola sa zaoberá revolúciou v Líbyi. Podrobná analýza revolty v Sýrii je predmetom druhej kapitoly monografie, venujeme jej väčší priestor ako iným krajinám z viacerých dôvodov. Priebeh revolty a následnej občianskej vojny v Sýrii je veľmi komplikovaný a neprehľadný a stal sa predmetom rozsiahlej propagandy z rôznych strán. Navyše utečenecká vlna zo Sýrie viedla k veľkým otrasom na vnútropolitickú scénu vo veľkej časti Európy. Tretia kapitola sa venuje Bahrajnu, Ománu, Saudskej Arábii a Jemenu, teda krajinám Arabského polostrova, ktoré tiež zasiahli revolty. Záverečná kapitola sa zameriava na nearabské regionálne mocnosti – Turecko a Irán, ktoré sa oproti minulosti začali počas predchádzajúceho desaťročia podstatne viac aktivizovať v regióne Blízkeho východu, napríklad aj vojenskými intervenciami v arabských krajinách.

Záver práce stručne hodnotí uplynulú dekádu, venuje sa oslabeniu pozície Spojených štátov amerických, nástupu nových mocností a vzniku troch navzájom súperiacich regionálnych blokov. Analyzuje tiež druhú vlnu Arabskej jari a načrtáva perspektívy ďalšieho vývoja.

Chceli by sme vysloviť vďaka recenzentom Petrovi Přebindovi a Attilovi Kovácsovi za cenné rady, pripomienky a kritické komentáre, ktoré viedli k vylepšeniu našej knihy. Napokon by sme sa chceli poďakovať Agentúre pre podporu výskumu a vývoja za veľkorysú finančnú podporu nášho projektu.³⁰

Úvod

„Národ chce zvrhnúť režim!“¹

„Úspešných povstaní je však málo a sú medzi nimi veľké časové rozostupy. Aby bola mobilizácia úspešná, hnutia musia presvedčiť ľudí nielen o tom, že ich údel je neakceptovateľný [...], ale že je možné ho zmeniť [...] a prostredníctvom navrhovanej taktiky dosiahnu túto zmenu [...] alebo, aspoň, že sú lepšou alternatívou ako nerobiť nič a stojí za to zariskovať.“²

Arabskú jar odštartoval zúfalý čin pouličného predavača Táriqa at-Tajjiba Muhammada al-Bú'azízího z agrárneho mesta Sídí Bú Zajd v tuniskom vnútrozemí. V dôsledku dlhodobého šikanovania zo strany polície sa po poslednom ponižujúcom incidente 17. decembra 2010 polial benzínom a upálil pred sídlom guvernéra. Obrazne povedané rozdúchal tým požiar, ktorý v priebehu nasledujúcich mesiacov zasiahol prakticky celý arabský svet.³ Aký zásadný bol dopad tohto činu a naň nadväzujúcej ľudovej mobilizácie možno vidieť na skutočnosti, že odstúpenie tuniského prezidenta o necelý mesiac neskôr bolo vôbec prvým prípadom v moderných dejinách, kedy vládca v arabskej krajine abdikoval pod tlakom ulice.

Arabská jar viedla k spojeniu niekoľkých čoraz viac marginalizovaných skupín obyvateľov. Prvou a najdôležitejšou z nich je mladá generácia z radov strednej vrstvy, ktorá tvorila najaktívnejšiu zložku a hybnú silu revolt, dodala potrebné know-how, odhodlanie, posilnila ich organizačnú a komunikačnú stránku. Druhú predstavujú ľudia pracujúci v šedej ekonomike, vrátane rôznych drobných predajcov, akým bol aj Muhammad al-Bú'azízí. Mnohí z nich žijú z ruky do úst a zo dňa na deň sa vo veľkej neistote snažia užiť svoje rodiny, pričom sú často predmetom šikanovania zo strany štátnych a hlavne policajných orgánov, každodenne ponižovaní, bití, pokutovaní alebo pripravovaní o svoj tovar. Významnú úlohu zohrali tiež robotníci z tovární, často organizovaní v rôznych oficiálne neuznaných a režimami potláčaných nezávislých odborových organizáciách. Tí prispeli svojou početnosťou, organizovanosťou, skúsenosťami z kolektívnych akcií, štrajkov, protestov a blokád. Práve ich masové zapojenie sa do protestov preklopilo misku váh v prospech revolúcie tak v Tunisku, ako aj v Egypte.⁴

Viacerí autori sa stavajú proti používaniu spojenia Arabská jar.⁵ Medzi ich hlavné argumenty patrí, že ide o europocentristický termín alebo namietajú, že revolty sa začali v iných ročných obdobiach, predovšetkým v zime. Prípadne, s trochu paradoxnou dávkou europocentrizmu, poukazujú na to, že mnohé arabské krajiny naozajstnú jar ako ročné obdobie ani nemajú.⁶ My sme sa ho v našej knihe rozhodli používať z viacerých dôvodov. Ide totiž o metaforu, ktorá nie je viazaná na ročné obdobie, počas ktorého revolúcie vypukli, ale evokuje nádeje, s ktorými tieto udalosti boli spojené. Je to zároveň termín, ktorý sa všeobecne vžil a široko sa používa aj v samotnom arabskom svete.⁷ Zástancovia tohto termínu poukazujú na skutočnosť, že sme svedkami dlhodobého procesu, ktorý bude trvať niekoľko dekád, nie krátkej epizódy s rýchlou premenou autoritatívnych režimov na demokracie.⁸ Príhodná je paralela medzi Arabskou jarou a tzv. Jarou národov, teda revolúciami, ktoré sa odohrali v rokoch 1848–1849 v Európe a zasiahli viac než päťdesiat krajín. O 160 rokov neskôr sa protesty a revolty odohrali v menšej či väčšej miere v prevažnej väčšine arabských štátov. S výnimkou Kataru, Spojených arabských emirátov (SAE), Somálska a Komorských ostrovov všetky ostatné arabské krajiny boli svedkami rozsiahlych protivládnych protestov (viď mapa 1).⁹ V oboch prípadoch bola prvá fáza pomerne úspešná, reakčné sily sa však rýchlo skonsolidovali a nasledovala kontrarevolúcia, ktorá zmietla väčšinu revolucionárov a k moci sa opäť dostali konzervatívne sily.

Situácia v arabskom svete dospela do takého štádia, že vládnuce režimy predstavujú prekážku hospodárskeho a spoločenského rozvoja jednotlivých krajín. Dobrým príkladom je Egypt, kde armáda kontroluje prakticky všetku nevyužívanú pôdu, ovláda veľkú časť ekonomiky a svojimi prepojeniami na vládu a daňovými, colnými a inými zvýhodneniami (napríklad vojaci základnej služby zadarmo pracujú v jej továrňach) neférovu konkuruje miestnym podnikateľom. Po roku 2013 sa situácia v tomto smere ešte zhoršila a armáda svoje postavenie v egyptskom hospodárstve dramaticky posilnila.¹⁰ Obrovské prostriedky v celom regióne smerujú do ozbrojených síl a ostatných silových zložiek. Ďalším zásadným problémom prakticky všetkých arabských krajín je rozsiahla korupcia a rôzne podoby toho, čo sa dá označiť ako rodinkársky kapitalizmus (v anglickej literatúre označované termínom *crony capitalism*), kedy priatelia a príbuzní vládcu majú v hospodárskom systéme krajiny privilegované postavenie a rozdeľujú si najlukratívnejšie licencie, dovozné povolenia a štátne zákazky. Navyše neraz vďaka rôznym nelegálnym metódam a za asistencie bezpečnostného či úradníckeho aparátu získavajú podiely v úspešných súkromných podnikoch alebo ich vytláčajú z trhu. Tento stav dusí miestne ekonomiky, čoho hlavným prejavom je vysoká nezamestnanosť najmä v radoch mladej generácie. Sociálne a ekonomické požiadavky protestujúcich sa preto v tomto regióne neodmysliteľne spájajú s politickými. Mnohí protestujúci si uvedomujú, že bez politických zmien nemôže nastať pozitívny posun ani v iných oblastiach. Dobře to dokladá „Vyhlásenie Mládeže Bahrajnu za slobodu“, ktorého preklad sa nachádza v kapitole venovanej priebehu Arabskej jari v tejto krajine.

Nemožno vynechať ani medzinárodný kontext, pretože Arabská jar predstavovala tiež inšpiráciu pre veľké množstvo protestných hnutí po celom svete. Medzi významné príklady patrí hnutie Indignados v Španielsku (s odhadovanou účasťou 6–8,5 miliónov ľudí),¹¹ Occupy Wall Street v Spojených štátoch amerických alebo rozsiahle sociálne protesty v izraelskom Tel Avive.

Historický kontext

Rozsiahle územia Blízkeho východu boli po väčšinu novoveku súčasťou Osmanskej ríše, ktorá oblasť Levanty (1516) a Egypta (1517) obsadila po porážkach Mamlúckeho sultanátu (1250–1517). Od 19. storočia si európske mocnosti postupne podmanili viaceré oblasti tohto regiónu a zaradili ich do svojich koloniálnych ríš. V tomto období sa Blízky východ integroval do svetového politického a ekonomického systému v pozícii periférie. Naštartovala sa modernizácia štátov a spoločností za vlády Muhammada 'Alího v Egypte (1805–1849) a v období reforiem *tanzímát* v Osmanskej ríši (1839–1876).¹²

Po prvej svetovej vojne boli arabské državy Osmanskej ríše rozdelené medzi Spojené kráľovstvo a Francúzsko v podobe mandátov Spoločnosti národov. Turecku sa podarilo vybojovať si nezávislosť a pod vedením Mustafu Kemala Atatürka zaviedlo sekularistický republikánsky režim s vedúcou úlohou štátu v hospodárstve a intenzívnou industrializačnou politikou. Kemalistický štát so silným postavením armády predstavoval vzor pre revolučné režimy, ktoré sa na Blízkom východe dostali k moci po druhej svetovej vojne. V medzivojnovom období sa parlamentné režimy kolaboráciou s koloniálnymi mocnosťami skompromitovali v očiach veľkej časti obyvateľstva. Viaceré arabské krajiny sa preto po získaní nezávislosti vydali tureckou cestou budovania moderného štátu.¹³ V rámci arabského sveta bol v postkoloniálnom období bezprostrednou inšpiráciou režim egyptského prezidenta Džamála 'Abdannásira. Tento typ režimu býva označovaný ako ľavicový alebo populistický autoritarizmus. Štát v ňom zohráva vedúcu úlohu v hospodárskom živote s cieľom plnej zamestnanosti a zvyšovania životnej úrovne. Takýto prístup podporovali v tom čase aj Spojené štáty a medzinárodné inštitúcie (jedným z dôvodov bola snaha zabrániť presadeniu sa komunizmu). Krajiny v tomto regióne sa nachádzali na okraji svetového politického a hospodárskeho systému, a preto po získaní nezávislosti revolučné režimy pristúpili k „defenzívnej modernizácii“ a industrializácii, ktorá mala za cieľ dosiahnutie ekonomickej nezávislosti a minimalizáciu dovozu. Moderné štáty v arabskom svete sú výsledkom toho, čo Trimberger označuje ako „revolúcia zhora“, kde tieto zásadné zmeny zavádzali elity prostredníctvom štátnych inštitúcií.¹⁴ Podobne sa v mnohých republikách Blízkeho východu presadila vláda jednej strany. Prvou lastovičkou v tomto smere bolo posledné desaťročie existencie Osmanskej ríše a monopolizácia moci Výborom pre jednotu a pokrok už pred prvou svetovou vojnou. Po tom, čo arabské revolučné režimy preukázali svoju životaschopnosť, aj viaceré konzervatívne monarchie

v regióne pristúpili k preberaniu ich politík. Revolučné režimy uzavreli s obyvateľmi spoločenskú zmluvu. Výmenou za sociálnu mobilitu a zvyšujúcu sa životnú úroveň očakávali od obyvateľov politickú pasivitu a akceptáciu vládných režimov. Vo viacerých krajinách sa uskutočnila pozemková reforma, bolo zavedené bezplatné zdravotníctvo a vzdelávanie na všetkých stupňoch, absolventi vysokoškolského štúdia mali zaručené zamestnanie v dobre platených pozíciách vo verejnom sektore. Veľká časť spoločnosti zažívala sociálny vzostup, rástla životná úroveň a ceny základných potravín boli nízke vďaka štátnym dotáciám. Blízky východ zažil tiež výrazné zlepšenie, čo sa týka oblasti verejného zdravia. Zatiaľ čo v roku 1960 bola úmrtnosť novorodencov horšia ako v subsaharskej Afrike (15,4 % : 15,1 %), v roku 2011 už bol pomer 3 % : 8,6 %.¹⁵ Významný faktor, ktorý umožnil tento rozmach, bolo ropné bohatstvo, z ktorého profitoval priamo či nepriamo prakticky celý arabský svet. Tento model rozvoja sa však kvôli nízkej efektivite postupom času vyčerpal a po ropnej kríze (1973) prestal vyhovovať aj záujmom Západu, ktorý sa preorientoval na šírenie neoliberalizmu.¹⁶ Začalo sa to prejavovať už v 70. rokoch 20. storočia, avšak naplno sa to ukázalo po konci studenej vojny, rozpade Sovietskeho zväzu a nástupe Spojených štátov ako jedinej supervelmoci. Tlak rýchlo rastúcej populácie, neefektívna štátna riadeného hospodárstva, výrazný pokles cien ropy v polovici 80. rokov a ďalšie faktory si postupne vynútili zmenu. Prechod k postpopulistickej neoliberalnej fáze bol spojený s ekonomickou reštrukturalizáciou, ktorá však prebiehala nerovnomerne a selektívne.

Spojené štáty a Spojené kráľovstvo sa po druhej svetovej vojne podieľali na viacerých prevratoch v regióne, ktorých úlohou bolo dopomôcť k moci autokratickému vládcovi (obvykle) z armádnych kruhov. V niektorých prípadoch sa tak udialo na úkor reprezentatívnej vlády (napr. v Sýrii v roku 1949 alebo v Iráne v roku 1953). Dôležitým motívom bola snaha zachovať si kontrolu nad strategicky významným ropným bohatstvom v regióne. Existencia autokratických režimov na Blízkom východe vyhovovala a dodnes vyhovuje západným mocnostiam a za prekážku nepovažujú ani ich brutálnu represiu voči vlastným obyvateľom. Tento prístup dobre zosumarizovala americká ministerka zahraničných vecí Condoleezza Rice v príhovore k egyptským študentom v roku 2005: „Šesťdesiat rokov sa moja krajina, Spojené štáty, zasadzovali za stabilitu na úkor demokracie v tomto regióne, tu, na Blízkom východe a nedosiahli sme ani jedno.“¹⁷ Avšak napriek slovám o presune dôrazu zo stability na demokraciu sa hmatateľná zmena v tomto smere v americkej politike neudiala ani v nasledujúcom období. V ére bipolárneho sveta boli autokracie na Blízkom východe vnímané ako bariéra komunizmu, dnes, rovnako ako v minulosti, ich mnohí považujú za záruku stability. Vďaka dohodám s nimi je možné obísť vôľu obyvateľstva v takých otázkach, ako je spôsob využitia nerastného bohatstva danej krajiny alebo nadviazanie vzťahov s Izraelom bez potreby ukončenia okupácie palestínskych území.¹⁸ Príkladom je egyptské uzavretie mierovej dohody s Izraelom z roku 1979, ale aj najnovšie „normalizačné“ dohody so SAE a Bahrajnom zo septembra 2020. Ako však ukázali teroristické útoky z 11. septembra 2001 a neskôr Arabská jar, „stabilita“, ktorú autokratické režimy poskytujú, je iluzórna a dočasná. Navyše viaceré krajiny pod vládou represívnych

režimov sa stali semenišťom radikálnych organizácií. Nie je náhodou, že sa tzv. Islámsky štát (IŠ) etabloval na území, ktoré dlhé roky ovládali mimoriadne kruté režimy (Irak, Sýria). Podobne sa jeho francúzom darí v marginalizovaných regiónoch, kde je obyvateľstvo ožobračované a terorizované bezpečnostnými zložkami (Sinajský polostrov).¹⁹

Porušenie spoločenskej zmluvy zo strany režimov

Spoločenská zmluva medzi režimami a obyvateľmi v arabskom svete postupne strácala platnosť. Najviac sa to týkalo príslušníkov strednej vrstvy, ktorá patrila k hlavným beneficiantom revolučných režimov z 50. a 60. rokov. Ianchovichina poukazuje na to, že v dekáde pred vypuknutím Arabskej jari sa najvýraznejšie znížili príjmy a zhoršilo sa postavenie práve strednej vrstvy. Narastajúca nespokojnosť, ktorú jej príslušníci pociťovali, súvisela najmä s klesajúcou životnou úrovňou a kvalitou verejných služieb, čoraz menšími možnosťami pracovného uplatnenia, korupciou a policajnou brutalitou. Staršie ročníky z tohto kontraktu s režimom profitovali ešte aj začiatkom 21. storočia, avšak mladá generácia sa ocitla mimo hry. Nemožnosť získať adekvátne zamestnanie a s tým súvisiace odkladanie zakladania rodiny (angl. *waithood*)²⁰ oslabili lojalitu mladších príslušníkov strednej vrstvy voči vládnucemu režimu. Situáciu zhoršoval veľký rozpor medzi očakávaniami mladej vzdelanej generácie a tvrdou realitou, na ktorú narážali po vstupe na pracovný trh.²¹ Tým, ako autokratické režimy na Blízkom východe postupne rozrušovali a obmedzovali sociálnu zmluvu strácali v očiach obyvateľov legitimitu. Práca vo verejnom sektore, ktorú ľudia s určitým dosiahnutým vzdelaním mali predtým garantovanú, už nebola k dispozícii, kvalita bezplatného zdravotníctva a školstva upadala a dotácie na niektoré tovary a služby sa postupne okresávali. Na druhej strane tento vývoj nebol kompenzovaný vznikom potrebného množstva pracovných pozícií v súkromnom sektore. Tento proces sa začal už v 70. rokoch 20. storočia, avšak nebol priamočiarly a v mnohých krajinách došlo k jeho dočasnému pozastaveniu. V Egypte boli v dôsledku tzv. chlebových vzbúr (arab. sg. *intifádat al-chubz*) z roku 1977 obnovené predtým zrušené dotácie na niektoré základné potraviny. Po nástupe prezidenta Anwara as-Sádáta (1970–1981) Egypt pristúpil k politike otvárania sa a hospodárskej liberalizácie (arab. *infítáh*). Skúsenosť so vzbúrou státisícov príslušníkov najchudobnejších vrstiev viedla nielen k bezprostrednému obnoveniu dotácií, ale v dlhodobom horizonte k zameraniu úsporných opatrení na strednú vrstvu, ktorá znášala hlavnú časť ťarchy selektívnej liberalizácie. Vládnuca koalícia sa zužovala, pričom z nej vypadávala stredná vrstva a svoje postavenie posilňovala skupina *crony* kapitalistov z blízkeho okolia prezidenta a jeho rodiny. Mladá generácia mala čoraz silnejší pocit, že za týchto okolností sa jej šance na úspešný a naplnený život, ako aj na sociálny vzostup čoraz väčšmi zmenšujú. Z týchto pocitov a okolností vyplývala požiadavka „sociálnej spravodlivosti“, ktorá mala prominentné postavenie medzi revolučnými heslami. Režimy sa čoraz viac utiekali k represii, ktorá zvyšovala pocit poníženia

a frustráciu obyvateľov a ich nenávisť voči štátnym bezpečnostným zložkám.²² Nie náhodou sa symbolmi revolúcie stali osoby ako políciau ponižovaný Muhammad al-Bú'azízi v Tunisku alebo na verejnosti policajtni na smrť ubitý mladý príslušník strednej vrstvy Chálid Sa'íd v Egypte (†6. júna 2010). Rovnako preto neprekvapuje, že egyptská revolúcia vypukla 25. januára, teda v deň, na ktorý pripadá Sviatok polície. Veľká časť obyvateľov si čoraz väčšmi uvedomovala, že bez politickej transformácie a zmeny režimu nie je možná premena ani v kultúrnej, sociálnej a hospodárskej sfére. Nespokojnosť vrela aj v nižších vrstvách, čoho dôkazom bolo stúpajúce množstvo štrajkov v Egypte v rokoch pred vypuknutím Arabskej jari.²³ Jedna z najvýznamnejších organizácií, ktorá sa podieľala na egyptskej revolúcii – Hnutie mládeže 6. apríla (arab. *Harakat aš-šabáb 6 apríl*) –, vznikla v roku 2008 na podporu štrajku robotníkov, ktorý bol naplánovaný na tento deň v egyptskom priemyselnom meste al-Mahalla al-kubrú. Táto dynamika vzájomnej podpory medzi robotníkmi a revolučnou mládežou je veľmi významná a zohrala zásadnú úlohu aj v čase egyptskej revolúcie.

Pokiaľ by sme sa na dekádu predchádzajúcu Arabskej jari pozreli len cez hlavné makroekonomické ukazovatele, tak tie nenaznačovali, že by niečo nebolo v poriadku. Väčšina arabských krajín zažívala stabilný ekonomický rast, ktorý hospodárska kríza z roku 2008 len spomalila (napríklad v Egypte zo 7,16 % v roku 2008 rast HDP v nasledujúcom roku poklesol na 4,67 %).²⁴ Na adresu hospodárskej politiky a výsledkov arabských krajín, ktoré boli medzi prvými zasiahnuté revoltou, zaznievala opakovane chvála zo strany medzinárodných inštitúcií. V roku 2008 generálny riaditeľ Medzinárodného menového fondu (MMF) na adresu Tuniska povedal: „Tu prijatá hospodárska politika je zdravá a je najlepším vzorom pre mnohé rozvíjajúce sa krajiny.“²⁵ MMF tuniskú politiku chválil aj v nasledujúcich rokoch, podobne pochvalne sa na jar 2010 vyjadril aj na adresu hospodárskej politiky v Egypte. Tieto výroky, ani makroekonomické údaje však nereflektovali situáciu širokých vrstiev obyvateľstva. Veľký šok pre obyvateľov regiónu predstavoval nárast ceny potravín v posledných rokoch prvej dekády 21. storočia. Arabský svet je životne závislý od dovozu potravín, Egypt je dlhodobo celosvetovo najväčším importérom pšenice. K výraznému zvýšeniu cien potravín došlo počas potravinovej krízy 2007–2008, kedy index cien potravín²⁶ vzrástol na hodnotu 201,4 (priemerná výška za rok 2008). Po následnom poklese nastal v druhej polovici roku 2010 opätovný rast cien potravín, ktorý vyvrcholil nasledujúceho roku, kedy dosiahol priemernú výšku 229,9. Situáciu zhoršil zákaz exportu pšenice z Ruska v auguste 2010 v dôsledku sucha a rozsiahlych požiarov. Táto výrazná cenová inflácia predstavovala pre spoločnosti na Blízkom východe veľký otras a tvrdo zasiahla obyvateľstvo.²⁷

Blízky východ v uplynulých dekádach prešiel viacerými zmenami. Medzi najvýznamnejšie možno zaradiť islamizáciu kultúrneho, spoločenského a politického života, ktorá sa začala koncom 60. rokov 20. storočia. Hlavnými impulzmi bola porážka arabských krajín Izraelom v šesťdňovej vojne (1967), sklamanie z výsledkov vládnutia sekulárnych revolučných režimov, iránska revolúcia (1979) a rastúci vplyv wahhábizmu emanujúceho zo

Saudskej Arábie po ropnej kríze (1973). Autoritatívne režimy, ktoré sú na Blízkom východe normou, sťažujú a v niektorých prípadoch znemožňujú obyvateľom zhromažďovať sa a tiež združovať sa do organizácií či spoločenstiev. K niekoľkým sporadickým výnimkám patrí možnosť zhromažďovania sa v mešitách, takéto obmedzenie si režimy v prevažne muslimských krajinách nemôžu dovoliť. Spolu s finančnou podporou zo Zálivu a pestovaním si lojálnej islamistickej opozície (v prípade Mubárakovho režimu v podobe Muslimského bratstva) patrí toto k hlavným dôvodom vplyvu politického islámu v arabskom svete. Navyše po potlačení sekulárnych, ľavicových a nacionalistických organizácií nezostala obyvateľom k dispozícii okrem politického islámu prakticky žiadna iná relevantná protihegemonická alternatíva.

Na prelome tisícročí sa v arabskom svete uskutočnila mediálna informačná revolúcia. Dovtedy boli obyvatelia arabských štátov značne informačne izolovaní od okolitého sveta. Režimy sa snažili o udržanie si monopolu na šírenie informácií, bránili inštalácii satelitných zariadení,²⁸ keďže satelitná televízia v tom čase predstavovala najjednoduchší spôsob, ako sa dostať k alternatívnym správam. Prekážkou bola aj vysoká vstupná investícia na inštaláciu kompletného satelitného zariadenia.²⁹ V druhej polovici 90. rokov sa situácia začala postupne meniť. Najvýznamnejším krokom bol vznik panarabskej spravodajskej televíznej stanice al-Džazíra koncom roku 1996. Už v prvých rokoch nastal raketový nárast jej sledovanosti,³⁰ ktorý ešte viac posilnili politické udalosti zo začiatku prvej dekády nového tisícročia. Predovšetkým v súvislosti s druhou palestínskou intifádou (vypukla v roku 2000) a vojnou v Iraku (2003) spôsobila navyše výrazný nárast politizácie arabských spoločností. Otvorená diskusia o citlivých a tabuizovaných politických témach, spochybňovanie *statusu quo* alebo ostrá kritika politiky arabských režimov, ktoré sa každodenne odohrávali na obrazovke, boli len pár rokov dozadu nemysliteľné. Necenzurované zábery z konfliktných oblastí, zobrazovanie utrpenia civilného obyvateľstva v Palestíne, Iraku a iných krajinách viedlo k politizácii a v niektorých prípadoch aj k radikalizácii divákov. Arabské režimy definitívne stratili kontrolu nad tokom informácií k vlastným obyvateľom, čo bolo ešte zvýraznené šírením internetu. To všetko predstavovalo obrovskú zmenu, ktorá mala zásadný dopad na arabské spoločnosti a viedla k vzniku toho, čo Marc Lynch nazýva „novou arabskou verejnosťou“.³¹ Al-Džazíra oslovovala všetkých Arabov bez ohľadu na štátnu príslušnosť, vťahovala ich do udalostí odohrávajúcich sa v rôznych arabských krajinách a vytvárala naratív zdieľaný celým arabským svetom. Veľmi sa tým posilnila panarabská identita u divákov.³² Význam a vplyv panarabskej satelitnej televízie nepriamo dokazuje tiež skutočnosť, že rok po invázii do Iraku americká vláda podporila založenie spravodajskej stanice al-Hurra (Slobodná) so sídlom v USA, ktorá vysielala v arabčine, v snahe presadiť v arabskom svete vlastný pohľad na udalosti.

V blízkovýchodných, výrazne patriarchálnych spoločnostiach mladá generácia len ťažko presadzuje svoje záujmy a nemá veľa možností, ako verejne komunikovať svoje postoje, potreby a predstavy. Rozšírenie moderných komunikačných technológií na čele s internetom a inteligentnými telefónmi jej otvorilo nové cesty, ako prezentovať svoje ná-

zory, združovať sa a vytvárať virtuálne komunity – napríklad vo forme blogov, diskusných fór či skupín na sociálnych sieťach. Autoritatívne režimy sa usilovali odpolitizovať spoločnosť a využívali rôzne metódy – vrátane rozsiahlej siete informátorov a represie –, aby zabránili opozične zmýšľajúcim ľuďom organizovať sa. Moderné technológie však dali mladej generácii hlas, ktorý bol dlho potláčaný. Zároveň, vo výrazne atomizovaných spoločnostiach, jej uľahčili organizovanie a združovanie. Význam IT technológií v súvislosti s Arabskou jarou spočíva v tom, že pomohli prekonať prekážky spočívajúce v rozdrobenosti arabských spoločností a zohrali výraznú úlohu pri politizácii mladej generácie, organizácii a mobilizácii protestujúcich.

Autoritatívne režimy

V čase prebiehajúcej tretej demokratizačnej vlny³³ si viaceré režimy na Blízkom východe uvedomili, aké výhody prináša kontrolované otvorenie politickej sféry. Môže pomôcť znížiť tlak na demokratizáciu zo strany západných krajín alebo kooptovať tú časť opozície, ktorá je ochotná prijať stanovené pravidlá hry. Spočiatku išlo o taktické opatrenie, ktorého cieľom bolo upevniť postavenie režimov, avšak postupne sa týmto spôsobom vyvinul špecifický typ režimu. Brumberg ho nazýva „liberalizovanou autokraciou“ a vo svojej štúdii z roku 2002 si všimá, že sa vyznačuje veľkou životaschopnosťou. Dodáva, že „[...] zmes riadeného pluralizmu, kontrolovaných volieb a selektívnej represie [...] nie je len ‚stratégiou prežitia‘ prijatou autoritárskymi režimami, ale skôr *typom* politického systému, ktorého inštitúcie, pravidlá a logika odporujú akémukoľvek lineárnemu modelu demokratizácie.“³⁴ Autoritatívne režimy môžu podľa aktuálnej situácie a potrieb pravidiel upravovať oboma smermi, liberalizovať a deliberalizovať, otvárať politický priestor, ale aj ho zmenšovať. Zároveň dochádza k vytvoreniu ekosystému, z ktorého profitujú neliberálni islamisti a stávajú sa dominantnou zložkou opozície. Obyvatelia krajiny tak majú na výber medzi aktuálne vládnuceim autokratom a podobne autokratickými islamistami, čo posilňuje pozíciu vládnuceho režimu. Tomu napomáha aj „stratégia islamizácie“ zo strany režimov, ktoré presadzovaním islámskych hodnôt a potláčaním toho, čo stojí v protiklade k islámskej ortodoxii, bránia vzniku sekulárnej a liberálnej alternatívy vrátane liberálnych islámskych prúdov.³⁵

Brumberg rozdeľuje autokracie na totálne (harmonické, hegemonické) a čiastočné (liberalizované), pričom tie druhé v arabskom svete začiatkom 21. storočia predstavovali väčšinu. Ich výhodou je, že v nich prebieha súperenie medzi rôznymi skupinami obyvateľov, čo umožňuje vládnucim režimom manipulovať nimi a rozoštvávať ich. Bránenie vytvoreniu jednotného protirežimného frontu je zásadné pre prežitie autokratických režimov. Čiastočná autokracia je atraktívna aj pre menšie opozičné strany, či skupiny, ktoré by v otvorenom demokratickom režime nemali veľké šance na úspech, avšak liberalizovaná autokracia im umožňuje získať istý politický vplyv.³⁶

Otázkou autoritatívnych režimov sa dlhodobo zaoberá aj Steven Heydemann. Premenu, ktorou prešli autokratické režimy v arabskom svete na prelome 20. a 21. storočia, označuje ako „autoritárske vylepšenie“ (angl. *authoritarian upgrading*). Viaceré režimy sa nielen dokázali adaptovať pod tlakom Západu na demokratizáciu, ale dokonca vyšli z týchto zmien posilnené. Medzi najvýznamnejšie zmeny Heydemann zaraďuje: otvorenie politického priestoru a konanie kontrolovaných volieb; otvorenie politického procesu pre islamistickú opozíciu, ktorá vo viacerých krajinách získala silné pozície v parlamente; selektívnu hospodársku liberalizáciu; rozšírenie internetového pripojenia a iných komunikačných kanálov; diverzifikáciu zahraničnej politiky spojenú s politickým a hospodárskym obratom k ropným monarchiám v Perzskom zálive, Číne a Rusku.³⁷

Autokratické režimy sa v posledných dekádach dokázali prispôbiť aj zmeneným pomerom v medzinárodnej politike. Neustále hľadajú spôsob, ako sa udržať pri moci, pričom experimentujú aj s politickým nastavením. Niektoré arabské režimy sa vydali cestou kontrolovanej politickej liberalizácie a postupnej premeny na hybridné režimy, pričom však exekutíva si udržala rozhodujúcu moc. Po revoltách Arabskej jari vládnuce klany a kliky v niektorých krajinách zistili, že sa tento prístup vyčerpal a prestal im prinášať úžitok. Odhodili preto túto liberálnu fasádu a prešli do fázy, ktorú možno označiť ako „byrokratický autoritarizmus“ s veľmi úzkou vládnuou koalíciou.³⁸ Touto cestou sa po prevrate z roku 2013 vydal režim v Egypte.³⁹ Pristúpil k nej tiež klan Ál Chalífa v Bahrajne po potlačení revolty z roku 2011.

Aktivizmus počas prvej dekády 21. storočia

Od začiatku nového milénia sa v arabskom svete začali aktivizovať protestné hnutia a postupne sa lámala bariéra strachu vybudovaná represívnymi režimami. Prvým impulzom bolo vypuknutie druhej intifády na palestínskych okupovaných územiach v septembri 2000. Toto palestínske povstanie proti pokračujúcej izraelskej okupácii a židovskej kolonizácii aj vďaka intenzívnemu spravodajskému krytiu zo strany panarabskej televíznej stanice al-Džazíra, disponujúcej sieťou reportérov pôsobiacich v Izraeli a na okupovaných územiach, viedlo k rozsiahlej solidarizácii s Palestínčanmi v celom arabskom svete. Podnietilo tiež organizáciu protestov v rôznych arabských krajinách proti izraelskej politike a okupácii. Druhým impulzom bola Spojenými štátmi vedená invázia do Iraku v roku 2003, ktorá mala podobný dopad ako druhá intifáda a viedla k posilneniu protestov a ďalšiemu nárastu počtu ich účastníkov. Dôsledkom týchto udalostí bolo postupné posilňovanie panarabskej solidarity a identity, čo zohralo neskôr významnú úlohu pri šírení Arabskej jari do celého arabského sveta. V tejto fáze sa spoločnosti mobilizovali na témach, ktoré boli pre arabské režimy menej citlivé, ba boli vnímané ako vhodný ventil na odvrátenie pozornosti od vnútornej politiky.

V Egypte však s narastajúcou veľkosťou protestov, keď v roku 2003 niektoré akcie v Káhire zaznamenávali niekoľko desaťtisícovú účasť, režim pritvrdil v represii proti demonštrantom. To viedlo k preorientovaniu protestov, ktoré sa postupne čoraz viac zameriavali na vnútropolitické otázky. Stále častejšie sa ozývali protirežimné heslá a medzi hlavné body kritiky patrilo zamýšľané následníctvo prezidentovho syna Džamála Mubáraka, ktorého pozícia vo vládnucej Národnej demokratickej strane (NDS) sa neustále posilňovala. V roku 2004 vzniklo v Egypte hnutie Kifája (prekl. Stačilo), ktoré sa zasaďovalo za demokratizačné reformy, ľudské práva, boj proti korupcii a dávalo si za cieľ odstúpenie úradujúceho prezidenta. Jeho význam tiež spočíval v spolení ľudí z rôznych spoločenských vrstiev, generácií a ideologických orientácií v boji za spoločný cieľ a v použití nových taktík. Vyznačovalo sa horizontálnou štruktúrou, podobne ako neskôr organizácie zapojené do Arabskej jari. V tom istom období sa v Libanone odohrala tzv. cédrová revolúcia, ktorá vypukla vo februári 2005. Rozsiahle demonštrácie a protesty viedli k odchodu sýrskych vojsk a bezpečnostných zložiek z krajiny a jej úspech výrazne ovplyvnil uvažovanie ľudí v arabskom svete o účinnosti masovej ľudovej mobilizácie na dosiahnutie spoločných politických cieľov. Po utlmení aktivít hnutia Kifája v Egypte štafetu protestov a aktivizmu prebrali nezávislé odborové hnutia. Od konca roku 2006 sa odohralo veľké množstvo štrajkov a protestov. Postupne rástol ich počet aj účasť na nich a štrajky sa čoraz viac politizovali a získavali protirežimný nádych. Dôležitú úlohu v tomto smere zohrali aktivisti a blogeri z okruhu hnutia Kifája, ktorí sa zasaďovali za štrajkujúcich robotníkov a poukazovali na zodpovednosť režimu za danú situáciu. Tieto aktivity vyvrcholili 6. apríla 2008 veľkými protestmi v centre egyptského textilného priemyslu, meste al-Mahalla al-kubrú. Gunning s Baronom poukazujú na viacero spoločných črt medzi týmito protestmi a Arabskou jarou. Následne však tieto aktivity zabrzдила zostrená represia režimu. Ku koncu desaťročia sa v Egypte pozornosť opäť zamerala na politickú situáciu a nadchádzajúce voľby. Na scénu nastúpili nové organizácie – medzi najaktívnejšie patrilo Hnutie mládeže 6. apríla s vplyvnou facebookovou stránkou, ktoré rýchlo oslovilo desaťtisíce dovtedy politicky neaktívnych mladých ľudí. Veľká časť z nich sa však do vypuknutia Arabskej jari obávala zapojiť do demonštrácií v obavách z policajnej brutality. Rástol počet a význam politických blogov, ktoré prinášali alternatívne informácie, a vytvárali sa okolo nich komunity podobne zmýšľajúcich ľudí. Facebook v Egypte začal zohrávať významnú úlohu od roku 2008, nasledujúceho roku mal už 2 milióny užívateľov a v roku 2011 už takmer 10 miliónov. Tieto nástroje umožnili aktivizovať a organizovať mladých ľudí a obísť tak prekážky kladené režimom, chýbajúci prístup do médií, nedostatok finančných prostriedkov a ďalšie bariéry. Vďaka nim sa mladá generácia mohla spájať, ale aj diskutovať o rôznych, neraz kontroverzných alebo tabuizovaných témach. Prostredníctvom Facebooku a blogov sa tiež mohli šíriť zábery dokumentujúce policajnú zvrhlosť, ktoré by sa inak nedostali do médií. Vďaka nim bolo identifikovaných a odsúdených viacero páchatelov z radov policajtov. V poslednom roku pred vypuknutím Arabskej jari sa odohralo niekoľko udalostí, ktoré politizovali, aktivizovali a mobilizovali široké spektrum

obyvateľstva. Patrila sem oznámená kandidatúra rešpektovaného nositeľa Nobelovej ceny Muhammada al-Barádaího za prezidenta. Mnohých mladých príslušníkov strednej vrstvy politicky zaktivizovalo bezdôvodné brutálne zabitie jedného z nich, Chálida Saída, dvojicou policajtov. Tento prípad rezonoval aj z toho dôvodu, že dovtedy medzi obeťami policajtov figurovali príslušníci nižších vrstiev. Vznikla facebooková stránka „Všetci sme Chálid Saíd“, ktorá zohrala významnú úlohu aj pri mobilizácii počas Arabskej jari. Čoraz viac ľudí prekonávalo strach a zbierali skúsenosti z rôznych protestných aktivít.⁴⁰

Odlíšny priebeh Arabskej jari v jednotlivých krajinách

V súvislosti s odlišným priebehom Arabskej jari naprieč arabským svetom si môžeme položiť viacero otázok. Prečo niektoré arabské krajiny udalosti Arabskej jari prakticky úplne obišli a neuskutočnili sa v nich žiadne demonštrácie, alebo boli len malého rozsahu? Možno sa tiež pýtať, ako je možné, že niektoré režimy revoltu prežili bez väčšej ujmy, zatiaľ čo iné sa len s ťažkosťami udržali pri moci, pričom došlo k devastácii rozsiahlych regiónov, prípadne celej krajiny? A tiež prečo niektorí vládcovia padli, ale na fungovanie štátnych inštitúcií to nemalo zásadný dopad, avšak v iných prípadoch došlo k občianskym vojnám, zahraničným intervenciám a faktickému rozdeleniu štátu? Odpovede na tieto otázky možno hľadať rôznymi spôsobmi. V súvislosti s rozdielnym priebehom revolučných udalostí v jednotlivých krajinách na Blízkom východe je potrebné zobrať do úvahy viacero faktorov. Arabské krajiny sú v mnohých ohľadoch veľmi rozmanité. Arabský svet tvorí 22 členských krajín Ligy arabských štátov (LAS). Nejde o homogénnu masu, medzi krajinami, ba aj v rámci jednotlivých štátov jestvujú veľké rozdiely. Väčšina obyvateľov zdieľa viaceré spoločné identity, sú to prevažne muslimovia hovoriaci po arabsky. Avšak pod termínom muslimovia sa skrývajú mnohé podskupiny – či z hľadiska denominácie (sunniti, šíiti) alebo prístupu k viere (tradicionalisti, salafisti, wahhábisti, súfiovia). V rámci arabčiny existuje veľké množstvo dialektov, ktoré sú v mnohých prípadoch pre Arabov z iných regiónov ťažko zrozumiteľné. Navyše arabský svet obývajú aj viaceré menšiny – tak náboženské, ako aj etnické. Arabské krajiny je potrebné posudzovať nielen v širšom kontexte, ale aj každú zvlášť, pretože každá má svoje špecifiká – či už ide o etnicko-náboženskú štruktúru obyvateľstva, vzdelanostnú úroveň, rozlohu a reliéf, zásoby nerastných surovín, ekonomiku, stupeň spoločenského a hospodárskeho rozvoja alebo historický vývoj. V arabskom svete v období pred Arabskou jarou dominoval autoritatívny systém vlády, ale povaha jednotlivých režimov sa výrazne líšila.

Jedným z relevantných spôsobov, ako je možné arabské štáty kategorizovať a skúmať dopad Arabskej jari, je rozdelenie na republiky a monarchie. Faktom je, že republikánske režimy boli revolučným dianím zasiahnuté podstatne viac ako monarchie. Niekedy sa v tejto súvislosti hovorí o tzv. monarchickej výnimke. Ide o teóriu tvrdiacu, že na monarchie v arabskom svete sa vzťahujú iné pravidlá ako na republiky, majú silnejšiu legitimitu